

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

Словник термінів із теми «Полікультурна освіта»

(укладений О.К. Мілютіною)

Автентичний (франц. *справжній, дійсний, достеменний, вірогідний*) – тотожний самому собі.

Автономія (грецьк. *сам та закон*) – відносна незалежність, внутрішнє почуття залежності особистості лише від самої себе, здатність певною мірою керувати подіями, які впливають на її власне життя.

Адаптація (лат. *пристосування*) – соціальне пристосування, процес або результат процесу, який передбачає гармонійне з точки зору індивідуальних прагнень людини задоволення її потреб, створення умов для здорового, щасливого життя в суспільстві.

Адекватний (лат. *співвимірний, еквівалентний, відповідний, узгоджений*) – відповідний до чогось.

Акультурація – переважно розуміється як процес присвоєння іншої культури через представників іншого, менш динамічного кола культури, рідше – як процес асиміляції чи ступінчастість різних культур. Процес а. рідко має безконфліктний характер; на нього впливають певні труднощі, пов'язані в основному із мовою, релігією, звичаями та культурою щоденного життя.

Артефакт (лат. *штучний та зроблений*) – штучно створена реальність; ефект опосередкувального впливу приладу на сприйняття людиною результатів дослідження.

Асиміляція (лат. відповідно *пристосування та уподібнення, схожість*) – вихідна категорія у теорії швейцарського психолога Ж. Піаже. В ній відображено здатність організму, завдяки якій він опановує середовище і водночас пристосовується до нього.

Багатокультурність (полікультурність) – характерний для деяких поліетнічних держав стан суспільства, в якому порівняно помітний та стійкий розвиток отримали декілька етнічно різних культур. Це пов'язано з якісною стороною поліетнічного характеру суспільства, де різні етнічні культури не просто існують, наприклад, формально, а розвиваються реально й практично, часто користуючись відповідною підтримкою з боку держави. Останнє характерне для сучасної Канади, що протягом останніх десятиріч офіційно проповідує

теорію та практику багатокультурності на державному рівні. Канадська політика багатокультурності (Multiculturalism), що власне і дала назву цьому явищу, ґрунтується на офіційному юридичному визнанні рівноправ'я культур всіх етнічних спільнот, які проживають у країні. Це виявляється у здійсненні спеціальних програм, розвитку та підтримці цих культур з боку державних агентств та відомств. У тій чи іншій формі багатокультурність як явище існує майже в усіх поліетнічних країнах, однак її офіційне визнання та функціонування у вигляді спеціального комплексу політико-правових та ідеологічних засад такого поширення як у Канаді, не отримало.

Багатокультурний (англ. multicultural) – який стосується багатьох культур.

Базові цінності – нормативні цінності, прийняті за основу; еталон.

Біженець – особа, яка внаслідок особливого перебігу подій або через цілком обґрунтовані побоювання стати жертвою переслідувань за ознакою раси, етнічного походження, релігійного вірування, громадянства, приналежності до певної соціальної групи або політичної орієнтації перебуває за межами країни своєї громадянської приналежності й не може скористатися захистом цієї країни або не бажає цього робити внаслідок таких побоювань; або, не маючи певного громадянства й перебуваючи поза межами країни свого попереднього постійного мешкання, не може або не бажає повернутися до неї внаслідок таких побоювань.

Біла книга (англ. White Paper) – законопроект (офіційні пропозиції, які перетворюються на закон).

Білінгвізм (лат. *двомовність*) – специфічний стан суспільного життя, при якому спостерігається і є визнаним факт функціонування та співіснування двох мов у межах однієї держави. Джерелом білінгвізму, як правило, виступає етнічна неоднорідність самого суспільства, наприклад, існування в одній державі двох етносів, що користуються різними мовами. Через те що в сучасному світі практично немає етнічно «чистих» держав, білінгвізм як явище набув великого поширення. Білінгвізм відображає ситуацію, коли відразу дві мови визнані державою, внаслідок юридично закріплених норм або законів, на рівні офіційних і з рівноправним статусом для кожної з цих мов. Серед типових прикладів країн з офіційним білінгвізмом – Канада, Бельгія, Фінляндія, Казахстан та інші. Неофіційний білінгвізм відповідає ситуації, коли офіційно визнана (знову-таки внаслідок законів) лише одна з двох мов, що найбільш часто використовується населенням цієї держави. Разом з тим, невизнана на рівні офіційної, друга мова продовжує вживатися значною частиною населення достатньо широко. Саме до таких держав сьогодні, в силу певних історичних причин, належить Україна, як і деякі інші держави на географічному просторі колишнього Радянського Союзу.

Гендер – відмінність між чоловіками і жінками за анатомічними ознаками. Соціальний розподіл, який часто базується на статевих відмінностях, але не обов'язково збігається з ними.

Гендерна неупередженість – процес, який не має негативної, заздалегідь сформованої думки щодо біологічних відмінностей між чоловіками та жінками, які наділяються соціологічним значенням і використовуються як засоби соціальної класифікації.

Гендерні ролі – набір очікуваних зразків поведінки (норм) залежно від чоловічої або жіночої статі.

Гетерогенний – різнорідний, різного роду.

Глобалізація – широке коло явищ і процесів у відповідних сферах (економічній, соціальній, культурній, освітній тощо), які відносяться до всього світу і мають загальний характер. Джерелами г. є технологічна, комунікативна, телекомунікативна та інтернетна революція, що спричинило детериторіозацію та виникнення світового господарського ринку без кордонів, в якому можна контактувати з усім світом, не виходячи з кабінету.

Глобальна освіта – виховання, що трактує всіх мешканців Землі як єдину людську спільноту. Визнаючи різноманітність культур і суспільств, г.о. прагне до взаємопізнання людей різних культур, що встановить основу для розуміння і приязні.

Гноблення – жорстоке пригнічення, експлуатація.

Гомогенний – однорідний, одного роду.

Громадянство – державна приналежність, пов'язана з певними правами і обов'язками, окресленими через право певної країни.

Громадянознавство (громадянське виховання, освіта) – 1. Виховна і навчальна діяльність з метою усвідомлення вихованцями механізмів функціонування сучасної держави, прав та обов'язків громадян цієї держави, формування поглядів на світ, громадянських та патріотичних почуттів, підготовка до участі в суспільному житті на засадах демократії, зв'язку із державними органами влади, з правом, економікою та адміністрацією країни; 2. Навчання людей, як жити в умовах сучасної держави, як додержуватися її законів і водночас не дозволяти владі порушувати їхні права, добиватися від неї здійснення правомірних потреб громадян, знати, як бути громадянином демократичного суспільства.

Діалог культур – процес, який припускає відкритий і взаємоввічливий обмін думками між окремими представниками і групами людей різного культурного походження.

Дискримінація (лат. *розрізнення*) – не виправдано негативна поведінка стосовно групи людей або окремого її члена.

Домінантний – панівний.

Домінуючий – той, що має перевагу, основний, головний.

Експлуатація – привласнення одними людьми продуктів праці інших людей.

Емансипація – звільнення від якої-небудь залежності, скасування обмежень.

Еміграція (лат. виселення, переселення) – поняття, що вживається як для визначення процесу виїзду громадян зі своєї країни в інші країни на постійне або довготривале проживання, так і для визначення статусу сукупності вихідців з однієї країни, які проживають в іншій країні, в межах часу, потрібного для їх правової і соціальної адаптації в нових умовах.

Емпатія (грецьк. *співпереживання*) – схильність позитивно ставитися до іншої людини.

Етнічна ідентифікація (лат. – ототожнення) – психологічний процес ототожнення індивідом себе з іншою особою, групою. Цей процес допомагає індивіду оволодівати різними видами соціальної діяльності, засвоювати і втілювати соціальні норми і моральні цінності. Етнічна ідентифікація може проявлятися в будь-яких формах, що включають в себе різні психологічні механізми та види діяльності, відмінні ступені засвоєння індивідом будь-яких ролей, норм та цінностей. Існує три форми ідентифікації: звичайне емоційне ототожнення себе з реальною чи вигаданою особою; включення себе до окремої номінальної соціальної групи (вікової, національної і т. ін.); зарахування індивідом себе до реальної соціальної групи чи колективу із відчуттям приналежності до них. Головним чинником включення індивідом себе до тієї чи іншої групи виступає емоційність, що сприяє активному засвоєнню соціальної поведінки, прийняттю тих групових норм та моральних цінностей, які виробили члени даної групи чи колективу.

Етнічний конфлікт (грецьк. *племінний* та лат. *зіткнення*) – форма міжгрупового конфлікту, в якому групи із суперечливими інтересами поляризуються за етнічними ознаками.

Етнічний стереотип – відносно стійке уявлення про моральні, розумові та фізичні якості, властиві представникам різних етнічних спільнот.

Етнічність – термін, який відтворює якісні характеристики людини або групи людей, пов'язані з їхнім етнічним походженням, які виявляються у побуті, культурі, поведінці й у цілому в ментальності, підтверджуючи це походження й вирізняючи їх з-поміж інших. Значення етнічності для окремого народу чи його вихідців, які мешкають в іноетнічному оточенні, полягає у тому, що вона

є джерелом їхньої ідентичності у різні періоди історичного розвитку поліетнічних країн і залежить від низки чинників, серед яких вагому роль відіграють можливості вдоволення потреб вихідців з інших народів у конкретному суспільстві.

Етнополітика – загальний комплекс засобів політичної діяльності в галузі етнонаціонального розвитку та міжетнічних відносин як з боку держави та її інститутів, так і інших суспільних (неофіційних) структур (політичних партій, етнічних організацій тощо), процес формування та регулювання міжетнічних відносин разом з тими факторами, що зумовлюють саме розвиток етнічних структур та інститутів.

Етнос (грецьк. *народ*) – спільнота людей, що історично склалася та має соціальну цілісність і оригінальний стереотип поведінки.

Етноцентризм (грецьк. *племінний, народний* та лат. *центр*) – переконання у зверхності, вищості власної етнічної та культурної групи, відповідно зневага до інших груп.

Європейський вимір – збірне визначення для різних елементів «європейського» характеру навчання, зокрема: врахування спільних елементів викладання певної дисципліни в середніх і вищих школах європейських країн (через міжнародну співпрацю, обмін учителів); наявність у програмах знань про європейську історію та культуру, політичні та господарські системи європейських країн, інституцій Європейського Союзу; проведення заходів, які розвивають почуття європейської причетності або повагу до засад демократії, соціальної справедливості та прав людини.

Європоцентризм – уявлення про європейський континент як про центр культурно-історичного розвитку людства.

Забобони – помилкові погляди на що-небудь, які стали звичними у житті певних верств населення.

Задатки – природжені анатомо-фізіологічні особливості нервової системи, мозку, що становлять природне підґрунтя розвитку здібностей.

Зелена книга (англ. *Green Paper*) – урядове повідомлення (пропозиція), яке не зобов'язує до будь-яких дій, перший крок до зміни в законі.

Ідентифікація (лат. *ототожнення*) – процес, завдяки якому дитина присвоює характеристики «іншого».

Ідентичність – тотожність, рівнозначність предметів або понять.

Ізоляція (франц. *відособлення*) – почуття соціального спустошення і безнадії, яке виникає внаслідок нездатності досягти соціальних, інтимних контактів.

- Іммігрант** – чужоземець, що переїхав до якої-небудь країни на постійне проживання; переселенець.
- Індивід** (лат. *неподільне*) – людина як окрема природна істота, представник виду, носій індивідуально своєрідних рис. Найістотніші характеристики індивіда – цілісність психофізичної організації, стійкість у взаємодії із зовнішнім світом.
- Інкорпорація** (англ. *об'єднуватися, приєднуватися, приймати до складу, утворювати спілку*) – вступ-прийняття до групи, об'єднання з групою.
- Інтеграція** (лат. *відновлення, поповнення*) – доцільне об'єднання та координація дій різних частин цілісної системи.
- Інтенсифікація** (франц. *посилення*) – збільшення напруженості, продуктивності, дієвості.
- Інтенція** (лат. *прагнення*) – філософський термін, який означає намір, мету, спрямованість свідомості, мислення на предмет.
- Інтернаціоналізм** – світоглядний принцип міжнаціонального єднання, що стверджує рівність та суверенність усіх народів світу, потребує визнання та поважання самотності соціально-історичних та культурних надбань кожного з них. Реалізація цього принципу передбачає створення світової співдружності націй на засадах взаємодопомоги та взаємосприяння всебічному прогресивному розвитку. Першим досвідом такого єднання народів була Ліга націй, що існувала у період між першою та другою світовими війнами. Після другої світової війни ідеї світової співдружності націй продовжує розвивати та реалізовувати Організація Об'єднаних Націй. Значний наголос в її діяльності робиться на визнанні та відстоюванні прав людини. У марксистсько-ленінській соціально-політичній науці важливу роль відіграла теорія пролетарського (і як протилежного йому – буржуазного) інтернаціоналізму. Ця теорія обґрунтовувала розкол кожної розвиненої сучасної нації на два ворожих класи. Теорія пролетарського інтернаціоналізму фактично відстоювала ідею безнаціональності як міжнародного пролетаріату, так і міжнародної буржуазії. Спроби практичного втілення цієї ідеї довели її безпідставність.
- Інше** – загальна назва того, що у даній культурі поцінюється як периферійне, маргінальне, межове, випадкове, незрозуміле, нерозумне, сьогодні ще непотрібне людству, безглузде, ірраціональне тощо.
- Кваліфікація** (лат. *якість, робити*) – щабель професійної підготовленості.
- Кваліфікований учитель** – учитель, який отримав необхідну підготовку, засвідчену кваліфікаційним документом.

Ключова компетентність – основний набір найзагальніших понять, які слід деталізувати в комплекс знань, умінь, навичок, цінностей та відношень за навчальними галузями й життєвими сферами школярів.

Компетентність (лат. *відповідність, здатність*) – психо-соціальна якість, яка означає силу і впевненість, джерелом яких є відчуття власної успішності та корисності. Компетентність сприяє усвідомленню особистістю власної здатності ефективно взаємодіяти з оточенням.

Компетенція – об'єктивна категорія, суспільно визнаний рівень знань, умінь, навичок, ставлень тощо у певній сфері діяльності людини як абстрактного носія.

Комплекс меншовартості – глибоке всеохопне почуття власної неповноцінності порівняно з іншими людьми. Часто супроводжується дефективними, помилковими установками і поведінкою.

Конфлікт (лат: *зіткнення*) – несумісність дій та цілей агентів взаємодії.

Конформізм (лат. *подібність, схожість*) – зміна поведінки або переконань під впливом реального або уявного тиску групи.

Концепція – 1. Ідея, задум, проект, підхід, розуміння, обдуманий план дій.
2. Система доказів певного положення, система поглядів на те чи інше явище.
3. Ідейний задум твору.

Корінні народи – народи, які проживають у багатоетнічних суспільствах незалежних країн і є нащадками тих, хто населяв країну або географічну область, частиною якої є певна країна, в період її завоювання або колонізації або в період встановлення існуючих державних кордонів. Суттєвою характеристикою корінних народів є також і те, що вони, незалежно від правового стану, зберігають деякі або всі свої соціальні, економічні, культурні і політичні інститути. Обов'язковою ознакою приналежності до народів корінних є самоусвідомлення самих народів як корінних на даній території.

Космополітизм (грец. громадянин світу) – ідеологія, яка закликає відмовитися від національного суверенітету, національних традицій і культури задля абстрактного і нереалістичного поняття вселюдської культури і традицій.

Креативний (лат. *такий, що створює*) – творчий.

Ксенофобія (грецьк. *чужий та страх*) – хворобливий стан, що проявляється у нав'язливому страху перед незнайомими людьми; ненависть до чужого, незнайомого; ворожість або страх у ставленні до іноземців.

Культура (лат. *догляд, освіта, розвиток*) – рівень розвитку суспільства, який характеризується властивими тільки певній епісі матеріальними та духовними цінностями.

Культура етнічна – певна організація духовної, соціальної та матеріальної життєдіяльності та світосприйняття. В її основу покладено звичаї, традиції, норми та цінності – інтуїтивні та раціональні, міфологічні та технологічні моделі виживання, притаманні саме цьому етносу.

Культура міжетнічного спілкування – система історично обумовлених розвитком суспільства норм і цінностей міжетнічного спілкування (як міжособового, так і міжгрупового, на індивідуальному і на інституціональному рівнях). У відносинах між державами, а також у стосунках між представниками різних етнічних спільнот у поліетнічному суспільстві культура міжетнічного спілкування служить важливим засобом контролю за саморегуляцією соціуму і гармонізацією суспільних відносин.

Культурне середовище – система культурних цінностей, які впливають на особистість і формують її почуття, переконання та відношення.

Культурний плюралізм (полікультуралізм) – визнання в суспільстві цінностей різних культур і створення для меншин умов збереження й розвитку ними свого культурного спадку.

Курікулум (навчальна програма) – цілісний спосіб реалізації освітньої політики, що включає мету, зміст, методи і засоби навчання.

Маргінальність (лат. *край, кордон*) – пограничний стан особистості стосовно будь-якої спільноти, який справляє вплив на її психіку та спосіб життя.

Меншина – національна меншість (частина цілого).

Мігрант – переселенець у межах країни або з однієї країни в іншу.

Міжкультурна комунікація – спілкування різних культур.

Міжкультурні контакти – зв'язки, тісні стосунки представників різних культур.

Модернізація (франц. *осучаснювати, оновлювати*) – приведення у відповідність до вимог сучасності.

Модифікація (лат. *видозміна*) – зміна форми.

Моніторинг (в освіті) – постійне чи періодичне стеження за навчанням чи іншим процесом з його критичним аналізом, систематичні процедури збору даних щодо важливих аспектів освіти.

Монокультурний – характеризується пануванням якої-небудь однієї культури.

Мононаціональний – характеризується пануванням якої-небудь однієї нації.

Мотивація (франц. *спонука*) – спонукання, яке спричиняє активність організму і визначає її спрямованість.

Мультиверсум – постмодерністське узагальнення, яке розуміється як темпоральна, нескінченновимірنا текстуальність світу, що спонтанно і багатосюжетно розвивається.

Навички – автоматизовані дії, що формуються повторенням і характеризуються високою мірою засвоєння, не потребують регулювання та контролю. Навички є необхідними компонентами вмінь.

Намір – рішення людини виконати певну дію й домогтися певного результату.

Національна самоідентифікація – складова процесу формування соціальної визначеності та самовизначеності особистості, пов'язана з формуванням суспільних відносин особистості у структурі етносу, становленням відповідних мотивацій, цінностей, життєвих орієнтирів, ідеалів та норм, почуттів, світогляду, самосвідомості.

Неформальна освіта – сукупність неорганізованого, несистематичного, хоч і неперервного, навчання; процес накопичення знань, умінь і переконань на основі щоденного досвіду та виховного впливу оточення: родини, ровесників, соціального середовища, публікацій, творів мистецтва, засобів масової інформації.

Особистість – індивід як суб'єкт суспільних відносин та свідомої діяльності. Особистість характеризується активністю, мотивацією досягнення, цілеспрямованістю.

Остракізм – вигнання.

Очікування – обсяг і якість праці учнів та їхньої поведінки, яких чекають від них у школі.

Парадигма (грецьк. *приклад, зразок*) – система теоретичних, методологічних та аксіологічних установок, які поділяються більшістю й беруться за зразок членами наукового співтовариства.

Педагогічна культура – органічна складова культури суспільства, характеризує соціально-історичні особливості організації педагогічних відносин та діяльності у спільноті.

Плюралізм (лат. *множинний*) – світоглядна позиція, яка утверджує множинність інтересів, різновидів буття, ідей, поглядів, які не зводяться до чогось одного і є незалежними одне від одного. Сутність плюралізму полягає у визнанні ним протиріч як джерела соціального прогресу, стимулювання багатоманітності суспільного життя із супровідними йому явищами опозиції, конфліктів, конкурентності. Розв'язання цих протиріч передбачає демократичний спосіб з опертям на закон.

Покликання – життєве призначення і спрямування людини, що надає доцільності, осмисленості та перспективності її діяльності.

Постмодернізм – сукупність тенденцій у літературі, філософії та мистецтві другої половини ХХ ст. Постмодернізм у мистецтві знаменував відмову від меж стилістичної жанрової визначеності, поєднання гетерогенних культурних традицій, синтез «високого» і «вульгарного», визнання рівноправності усіх напрямів. Пізніше П. набув рис загальнокультурного явища, оскільки його ідеї знаходять прибічників у різних сферах культури.

Принцип – основне вихідне положення, правило, покладене в основу діяльності організації; переконання, норма, правило, яким керується хто-небудь в житті, поведінці.

Раса – велика група людей, що мають спільне походження і ряд характерних спільних фізичних особливостей, набутих у процесі історичного розвитку під впливом природних і соціальних умов існування.

Расизм – людиноненависницька концепція про споконвічний поділ людства на вищі та нижчі раси, з яких перші є творцями цивілізації і покликані до панування, а інші духовно неповноцінні, здатні бути лише об'єктом експлуатації; індивідуальні чи інституційні упереджені установки та дискримінаційне поводження у стосунках з людьми іншої раси або національності.

Реалії – речі, що існують матеріально, будь-які предмети матеріальної цінності; дійсність.

Реінтеграція – процес повернення до країни походження чи колишнього проживання людей, які свого часу залишили її, емігрувавши до інших країн та інтеграція у її суспільство.

Рівність – рівне становище людей у суспільстві, що виражається в однаковому ставленні до засобів виробництва і в користуванні тими самими політичними та громадянськими правами.

Самобутність – природна своєрідність, несхожість на інших, самостійність у своєму розвитку, незалежність від будь-яких впливів, неповторність, оригінальність.

Світогляд – інтеграція досвіду, знань та самосвідомості в ціннісну картину світу, що зумовлює життєву орієнтацію людини, її ставлення до дійсності та самої себе. Світогляд є формою духовно-практичного опанування світу, своєрідною духовною призмою, що визначає життєву позицію особистості.

Сексизм – соціальні стереотипи, переконання, вірування, які стверджують переваги однієї статі над іншою і тим самим обґрунтовують соціальну нерівність чоловіків і жінок. За своїми ідеологічними функціями у стосунках

між статями сексизм аналогічний расизму у стосунках між расами та етносами.

Сенсибілізація – біологічний процес, унаслідок якого підвищується чутливість організму щодо повторної дії на нього чужорідних речовин.

Синергія – у філософії постмодерну передає неklasичне уявлення про спільність, співіснування, співбуттєвість, солідарність.

Солідарність – спільність поглядів, інтересів, спільна відповідальність.

Соціалізація – процес засвоєння дитиною певної системи знань, норм і цінностей, які дозволяють їй функціонувати як повноправному члену суспільства, включає як цілеспрямований вплив на особистість, так і стихійні, спонтанні процеси, що впливають на її формування.

Соціальна поведінка – нормативно схвалений зразок поведінки, очікуваний від кожного, відповідно до виконуваної соціальної ролі (напр. батька, працівника виробництва, члена суспільної організації тощо).

Соціальні зміни – зміни, породжені умовами суспільного життя, певного середовища, ладу.

Соціальна справедливість – об'єктивне, неупереджене ставлення до людини в суспільстві.

Соціальний статус (лат. *стан, положення*) – становище особистості в суспільстві, яке встановлюється в термінах прав, обов'язків, привілеїв та свобод, які вона отримує завдяки своєму становищу.

Соціокультурний – пов'язаний з культурою суспільства.

Співіснування – одночасне або спільне існування кого-небудь або чого-небудь.

Спільнота (спільність) – група людей, відзначена спільними рисами, спільним володінням або використанням чогось.

Спільнота місцева – організована місцева громада, здатна захищати себе і спільно вирішувати освітні та інші справи.

Стандарт – 1. Норма, зразок. 2. Еталон, модель, що приймаються за вихідні для зіставлення з ними інших подібних об'єктів. 3. Критерій досконалості, якості і вартості (рівнів освіти, закладів, курсів, посвідчень, знань і вмінь тощо).

Стереотип (соціальний) (грецьк. твердий та відбиток) – схематичний, стандартизований образ соціального об'єкта, явища, найчастіше емоційно забарвлений і достатньо стійкий.

Титульна нація (лат. *напис*) – нація, яка дала назву державі.

Толерантність (лат. *терпячий*) – терпимість до чужих думок, ідей, вірувань, вчинків.

Упередження – хибна або негативна, несправедлива думка, яка складається наперед, без ознайомлення, та пов'язане з нею відповідне ставлення.

Упередження етнічне – соціально-психологічна установка негативного характеру щодо інших етносів і конкретних представників цих етносів. Має характер стереотипу і перешкоджає адекватному сприйняттю певних етнічних спільнот і осіб.

Фанатизм – безрозсудна одержимість якимись ідеями, поглядами, поєднана з нетерпимістю до будь-яких інших ідей та поглядів.

Холістичний (грецьк.) – цілий, увесь.

Цивілізація – рівень суспільного розвитку і матеріальної культури, досягнутий тією чи іншою суспільно-економічною формацією, ступінь і характер розвитку культури, сукупність виявів досягнутого ступеня суспільного розвитку.

Шкільні досягнення – результат навчально-виховного процесу, зокрема ступінь формування компетентностей, розвиток здібностей, інтересів та мотивацій, формування поглядів та переконань.